

Splošni šolski red¹ za nemške normalne, glavne in trivialne šole v vseh cesarskih kraljevih dednih deželah

Prevod: Matic Batič²

Strokovni pregled: Stane Okoliš,³ Andreja Legan Ravnikar,⁴ Tadej Vidmar⁵

Uredil: Simon Malmenvall⁶

Besedilo je prevedeno iz nemščine v sodobno slovenščino po nemško-slovenski izdaji za deželo Kranjsko, ki je bila najverjetneje objavljena leta 1777.

Mi, Marija Terezija, po božji milosti rimska cesarica, vdova, kraljica Ogrske, Češke, Dalmacije, Hrvaške, Slavonije, Galicije, Lodomerije itd., nadvojvodinja Avstrije, vojvodinja Burgundije, Štajerske, Koroške in Kranjske; velika kneginja Sedmograške, mejna grofica Moravske, vojvodinja Brabanta, Limburga, Luksemburga in Gelderlanda, Württemberga, Gornje in Dolnje Šlezije, Milana, Mantove, Parme, Piacenze, Guastalle, Auschwitza in Zatora; kneginja Švabske, poknežena grofica Habsburga, Flandrije, Tirolske, Hainauta, Kiburga, Goriške in Gradiške; mejna grofica Svetega rimskega cesarstva v Burgauu, v Gornji in Dolnji Lužici, grofica Namurska; gospodarica Slovenske marke in Mechelna itd.; ovdovela vojvodinja Lorene in Baara; velika vojvodinja Toskane itd. itd.

-
- 1 Začetek izvirnega nemškega naslova (*Allgemeine Schulordnung für die deutschen Normal-, Haupt- und Trivialschulen in sämtlichen Kaiserl. Königl. Erbländern*) je v sodobno slovenščino ustrezno prevesti kot »Splošni šolski red«. Podobna jezikovna rešitev je med drugim opazna pri znamenitem »Cerkvenem redu« (»Cerkovni ordnungi«) slovenskega protestanta Primoža Trubarja (1508–1586). Druga možnost bi bila upoštevati besedno zvezo, ki se je v 20. stoletju ustalila v slovenskem zgodovinopisju in pedagogiki – gre za obliko »Splošna šolska naredba«. Glede na vsebino bi bilo ta pravni dokument v sodobnem jeziku mogoče poenostavljeno opredeliti kot »šolski zakonik«.
 - 2 Dr. Matic Batič, znanstveni sodelavec, Študijski center za narodno spravo, e-pošta: matic.batic@scnr.si
 - 3 Mag. Stane Okoliš, direktor Slovenskega šolskega muzeja, e-pošta: stane.okolis@solskimuzej.si
 - 4 Dr. Andreja Legan Ravnikar, višja znanstvena sodelavka, docentka za jezikoslovje, ZRC SAZU, e-pošta: alegan@zrc-sazu.si
 - 5 Prof. dr. Tadej Vidmar, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani, e-pošta: tadej.vidmar@ff.uni-lj.si
 - 6 Dr. Simon Malmenvall, kustos, Slovenski šolski muzej; docent, Teološka fakulteta Univerze v Ljubljani, e-pošta: simon.malmenvall@solskimuzej.si / simon.malmenvall@teof.uni-lj.si.

(Pobuda za določitev splošnega šolskega reda)⁷

Sporočamo vsem in vsakemu zvestemu prebivalcu in podložniku Naših de-dnih kraljestev in dežel, najsi že so katerihkoli stanov ali časti, Našo milost in vam s tem najmilostljiveje naznanjamo:

Ker Nam nič ni bolj drago kot resnična dobrobit Našemu upravljanju od Boga zaupanih dežel in ker smo njihovemu največjemu možnemu napredku va-jeni posvečati nenehno pozornost, smo spoznali, da vzgoja mladine obeh spolov kot najpomembnejši temelj resnične sreče narodov vsekakor terja natančnejšo presojo.

Ta predmet je še toliko bolj vzbudil Našo pozornost, ker je od dobre vzgo-je in vodenja v prvih letih odvisen celoten prihodnji način življenja vseh ljudi, oblikovanje duševnih zmožnosti in način mišljenja celotnih ljudstev, ki ga ni nikdar mogoče doseči, če z dobro zastavljenimi vzgojnimi in učnimi ustanovami ne razsvetlimo teme nevednosti in vsakomur ne zagotovimo pouka, primernega njegovemu stanu.

Za dosego tega tako nujnega kot tudi splošnokoristnega končnega cilja smo presodili, da za Naša celotna nemška dedna kraljestva in dežele določimo predlo-ženi splošni deželni šolski red.

1. (V vsaki deželi bo ustanovljena šolska komisija.)

Da bo šolstvo ustrezno urejeno in takšno ves čas tudi ostalo, najprej odre-jamo, naj se v vsaki deželi (nem. *Provinz*)⁸ Naših dežel iz vrst deželnega urada⁹ ustanovi šolska komisija, ki naj bo sestavljena iz vsaj dveh, po možnosti tudi treh svetnikov omenjenega deželnega urada, iz opolnomočenca ordinariata in tajni-ka, s pritegnitvijo ravnatelja normalne šole, katere člane naj se Nam poimensko sporoči v potrditev. Naš namen je, da tem komisijam od časa do časa damo navo-dilo glede njihovega ravnanja, nasploh pa je v njihovi pristojnosti, da zdaj uvedejo in postavijo nemške šole po celotni deželi, ki naj jih imajo, vključno z učitelji, kar se tiče šolskih zadev, pod svojim nadzorom; v prihodnosti pa naj skrbijo za ohranitev predpisanega načina poučevanja kot tudi za izvrševanje Naše glavne odredbe in upravljanje z njo; poleg tega naj Nam od časa do časa tudi podajo svoje opise in utemeljena naznanila, tako o napredku šolstva kot o pripetljajih, ki terjajo Naše odločitve.

7 Prva nemška izdaja iz leta 1774 oz. primerek, ki ga hranijo v Centralni pedagoški knjižnici na Dunaju, ima ob posameznih členih še pojasnitev ali krajši povzetek vsebine, ki je tu zaradi večje preglednosti dodan v oklepajih in kurzivni pisavi. Nemško-slovenska različica Splošnega šolskega reda za Kranjsko teh pripisov ne vsebuje.

8 V izvirniku je uporabljen izraz *Provinz*. Po večini je s tem mišljena dežela (*Land*), vendar raba strokovnih ali uradnih poimenovanj v Splošnem šolskem redu ni dosledno opredeljena.

9 Izraz za deželni urad (*Landesstelle*) bi bilo po smislu mogoče prevesti tudi kot »deželna vlada«.

2. *(Različne vrste nemških šol in kje naj bodo.)*

Vse nemške šole naj bodo treh vrst, namreč normalne šole, glavne šole in splošne ali trivialne šole

Normalne šole se imenujejo zgolj tiste šole, ki so vodilo vsem ostalim šolam v deželi. Zato naj se v vsaki deželi zgradi ena sama normalna šola, in sicer v tistem kraju, kjer je šolska komisija, po kateri se morajo ravnati vse ostale šole v deželi; v taisti se morajo izobraževati učitelji za druge nemške šole in se o vseh potrebnih rečeh dobro usposobiti ali se mora vsaj natančno preveriti tiste učitelje, ki so se usposabljali drugod, če se želijo zaposliti kjerkoli v deželi; v vsaki normalni šoli mora biti nastavljen ravnatelj in od štiri do pet učiteljev, med katerimi naj bo katehet duhovnik, da se lahko poučuje vse, kar je predpisano.

Nemške glavne šole naj bodo zgrajene v večjih mestih in tudi v samostanih, kjer za to obstaja možnost, in naj bodo razporejene tako, da bo v vsaki četrti, deželnem okraju ali okrožju obstajala vsaj ena takšna glavna šola.

Nemške splošne ali trivialne šole naj bodo naposled v vseh manjših mestih in trgih ter na podeželju, vsaj v vseh tistih krajih, kjer se nahajajo župnijske cerkve ali od teh oddaljene podružnične cerkve.

3. *(Kako naj razumemo postavitev šol.)*

Nikakor ni namen, da se vse te šole postavijo na novo in povsod nastavi nove učitelje, marveč naj se prednostno ustrezno uredijo že obstoječe šole, že zaposleno šolsko osebje pa naj upošteva način poučevanja, ki je določen za Naše dedne dežele, pri zaposlitvi novega šolskega osebja pa naj šolska komisija dežele pazi, da učiteljskega mesta ali službe, ki je bila poprej povezana s poučevanjem v šolah, ne dobi ali dejansko ne nastopi nihče, ki ni bil dobro poučen o tukaj predpisanem načinu poučevanja in se v normalni šoli pri tozadevnem opravljenem preverjanju ni izkazal za usposobljenega. Pravica imeti šolo in poučevati mladino ostaja nadalje vsem tistim, duhovnega in posvetnega stanu, moškega in ženskega spola, ki so že do sedaj imeli to pravico. Vendar se morajo šole v celoti urediti, kakor hitro je mogoče, v skladu s splošno določenim načinom in v vseh rečeh, brez kakršnekoli izjeme se morajo šole podrediti šolski komisiji dežele, v kateri se nahajajo. Vse odredbe komisije je treba ustrezno upoštevati tako z vidika načina poučevanja in učnih predmetov kot tudi drugih odločb.

Povsem nove šole pa naj se postavi le tam, kjer jih zaenkrat še ni, a so vendarle potrebne; prav tako v krajih, kjer je mladina preštevilna, da bi jo bilo mogoče sprejeti v že obstoječe šole, ali tam, kjer mladine obstoječi učitelji ne morejo ustrezno oskrbeti; v takem primeru stroške postavitve novih šol ali po potrebi preureditve obstoječih v glavnem prevzame občina, ki iz tega pridobi neposredno korist, vendar s sodelovanjem gosposke, ki ima korist, da iz šol dobi omikane in uporabne podložnike, kakor tudi s pomočjo drugih prihodkov, ki jih je morda treba še zagotoviti, in sicer tako, da se presodi o sami postavitvi šole in morebitnem načrtovanem povečanju števila učiteljev; pritegnitev vsakega posameznega

dela k stroškom za šolska poslopja naj obravnava in določa šolska komisija dežele, pri čemer naj se opira na vnaprej pridobljeno dovoljenje deželnega urada, v katere pristojnosti je, da Nam v primeru ugovora proti predlogu šolske komisije tega naznani in nam ga prepusti v dokončno odločanje.

4. (*Kakšna naj bodo šolska poslopja.*)

Če se gradijo nova šolska poslopja ali se stara urejajo in izboljšujejo, mora biti v njih nameščenih toliko učilnic, kolikor učiteljev naenkrat poučuje, saj dva ali več naenkrat pri predpisanem načinu poučevanja v eni in isti učilnici ne moreta poučevati: in ker je nujno, da učencev ne motijo domača opravila žensk, otroci in učiteljevi posli ter da učilnice nikakor ne služijo katerikoli drugi rabi, mora biti učilnica celo na podežlju ločena od stanovanja šolnika.¹⁰ Kjer torej te ločitve ni, je treba takoj prvo poletje po razglasitvi tega patenta ali kakor hitro je mogoče, bodisi k obstoječemu šolskemu poslopiju, če se to lahko izvede brez prevelikih stroškov za občino ali za tiste, ki so pristojni za vzdrževanje šolskega poslopja, prizidati novo učilnico bodisi za to urediti primeren prostor v sami hiši, ob upoštevanju števila šoli pripadajočih otrok.

Pri gradnji takšnih učilnic naj se ne upošteva zgolj velikost prostora in zadostna osvetljenost, v glavnih in večjih šolah pa tudi potreba po dovolj velikem prostoru za izvajanje izpitov,¹¹ ampak naj se poskrbi tudi za to, da so šole opremljene s klopmi, mizami, šolskimi tablam, črnilniki in drugo nujno opremo kot tudi z zaklenjeno omaro za shranjevanje knjig.

5. (*Kaj naj se poučuje v vsaki od treh vrst šol.*)

V normalnih šolah naj se poučujejo štirje glavni predmeti.

A. Verouk, in sicer:

1. Po običajnem sistemu, tj. po navodilih v škofiji rabljenega katekizma, toda samo v primeru, če je škof že vpeljal določenega za škofijski okraj: v nasprotnem primeru je treba uporabiti katekizem za normalne šole, izdan na Dunaju in odobren od škofov.

2. Sistematično, iz samo za ta namen spisanega berila, v katerem so zaradi enovitosti katekizemski nauki predstavljeni povezano.

3. Historično, da se mladina nauči, ob katerih priložnostih in kdaj so se zgodila božja razodetja, kateri predpisi so bili postavljeni in oznanjeni za naše delovanje in ob kateri priložnosti.

4. Končno je treba prav tako iz berila naučiti mladino najpomembnejše in za vsakogar primerne moralne nauke.

¹⁰ V izvirniku je uporabljen izraz *Schulmeister*. Za učno osebje se v Splošnem šolskem redu pojavljajo trije izrazi: »učitelj« (*Lehrer*), »šolnik« (*Schulmeister*, dobesedno: »šolski mojster«) in hierarhično višji »ravnatelj« (*Schuldirektor*).

¹¹ Mišljeni so javni preizkusi znanja učencev ob zaključku obveznega šolanja.

B. Druge nepogrešljive in za vse stanove nujne reči, kot so poznavanje črk, črkovanje, branje, lepopisje in pravopisje, računanje, vodenje računov in kar pripomore k dostojnemu vedenju ali k moralnosti.

C. Učne predmete, ki služijo deloma kot priprava za študij, deloma pa so koristni tistim osebam, ki se želijo posvetiti bodisi vojaškemu bodisi preskrbovalnemu stanu, še zlasti pa poljedelstvu, umetnostim in obrtem.

Ti učni predmeti so jezikovni pouk v maternem jeziku: uvajanje v najpogostejše pojavljajoče se pisne sestavke, uvajanje v latinski jezik, kakor bi utegnil biti potreben tistim, ki prestopijo v latinsko šolo, prav tako za tiste, ki želijo postati lekarnarji ali ranocelniki ali želijo svoj kruh služiti s peresom; najvažnejše stvari iz gospodinjstva in morebiti tudi iz poljedelstva; historično poznavanje umetnosti in obrti ter kar je v zvezi s tem treba vedeti in kar je koristno o naravoznanstvu in naravoslovju, v kolikor je to glede na sposobnosti mladine izvedljivo.

Prav tako naj se mladino nauči tudi nekaj o zgodovini in zemljepisu, še zlasti v povezavi z domovino, osnove zemljemerstva in zidarstva, tudi mehanike, prav tako risanje s šestilom in ravnilom kot tudi s prosto roko.

D. Kot priprava za bodoče učitelje se prav tako predstavijo in pojasnijo lastnosti in dolžnosti poštenih učiteljev:

Zadeve, ki jih bodo poučevali,

- poznavanje metode,
- vaje v praktičnem poučevanju,
- potrebno o šolski disciplini,
- vodenje katalogov,¹²
- vedenje med izpraševanjem.

Naposled še zlasti tisto, kar morajo znati domači učitelji, ki želijo to službo opravljati poklicno.

V glavnih šolah se morajo poučevati vsi zgoraj pri normalnih šolah pod A in B navedeni glavni predmeti in prizadevati si je treba, da se tudi od tretje vrste glavnih predmetov, ki nastopajo pod C, mladino nauči toliko, kolikor je le mogoče glede na število in sposobnost učiteljev ter glede na čas, ki ga imajo za poučevanje.

V splošnih nemških ali trivialnih šolah manjših mest, trgov in vasi se mora nujno poučevati:

A. Verouk in zgodovina vere poleg nauka o moralnosti iz berila.

B. Poznavanje črk, črkovanje in branje zapisanih in natisnjenih stvari, nemško kurento,¹³ od računske umetnosti pet računskih vrst in enostaven sklepni račun.

C. Za podeželsko ljudstvo primerno navodilo za pravično delovanje in gospodarstvo po knjižici, napisani na to temo.

¹² Katalog označuje učiteljevo razpredelnico, ki je podobna kasnejšim dnevnikom, kjer sta se beležili prisotnost in obnašanje učencev.

¹³ Mišljena je pisana gotica.

6. (*Kdo naj poučuje.*)

Poučevanje verouka ostaja v vseh šolah prepuščeno duhovščini.

V normalnih in glavnih šolah naj se za to nastavi svoje duhovne učitelje, ki naj dnevno vsaj eno uro poučujejo katekizem, zgodovino vere, nauk o moralnosti, berila¹⁴ in razlago evangelijev.

Dolžnost župnikov ali vikarjev terja, da dvakrat ali vsaj enkrat tedensko poučujejo katekizem; ker pa se lahko celo v manjših mestih, trgih in na podeželju dogodi, da župnik, ki ima več šol, ne more niti enkrat tedensko poučevati katekizma, želimo in odrejamo, da redovni predstojniki na zahtevo Naših deželnih uradov svojim redovnikom naložijo, naj bodo v celoti brezplačno na razpolago za poučevanje katekizma, in sicer na način, da takšen župnik to pri deželnem uradu zgolj naznani, prijavo takoj odda duhovnemu predstojniku najbližjega samostana, ki sam določi župniku enega ali po potrebi tudi več svojih podrejenih duhovnikov za poučevanje, pri čemer se Mi zanašamo na sveto versko vnemo vseh škofov in ordinariatov, da bodo pomagali podpreti to Našo splošnokoristno namero in da bodo tudi po svojih okrajih svojim podrejenim redovnim predstojnikom dali takšne zadolžitve. To poučevanje katekizma mora potekati v skladu s predpisi in pod nadzorom duhovnika, prav tako se taistih redovnikov ne sme prekmalu odpoklicati in zamenjati, temveč jim poučevanje nekaj časa dovoliti, pri čemer vsem predstojnikom posameznih samostanov s knežjo oblastjo ukazujemo, da tej odredbi brez ugovora najposlušneje sledijo ali naj v primeru, če se bodo upirali, pričakujejo Našo najvišjo nemilost.

Šolski učitelji morajo razlage duhovnikov ali vikarjev poslušati in si jih dobro zapomniti, zato da so jih sposobni z učenci ponoviti. Kar se je od teh predmetov treba naučiti na pamet, kot npr. poučna mesta iz Svetega pisma in tabelarične dispozicije snovi, morajo to opraviti šolski učitelji sami, če je duhovnik ali vikar zadržan, tako da učence s pomočjo znanih primerov poučijo in jih o tem izprašajo; poleg tega je šolskim učiteljem v manjših mestih in na podeželju ob preveliki zaposlenosti duhovnika in njegovih vikarjev treba dopustiti, da z vprašanji preverjajo tisto, kar so si otroci zapomnili iz knjige, namenjene bralnim vajam iz verouka.

Ostale učne predmete lahko poučujejo tako duhovniki kot posvetni ljudje, če so tako eni kot drugi dokazali ustrezno znanje pri opravljenih temu namenjenih izpitih. Število učiteljev v glavnih šolah naj skupaj z ravnateljem znaša štiri ali največ pet; v mestnih navadnih šolah pa naj se ravna po številu že navzočih učiteljev, med katerimi se morajo razdeliti učni predmeti; kako naj se ta razdelitev izvrši, bo razvidno iz priloge na koncu tega patenta, glede na raznolikost šol in glede na različno število učiteljev urejenega Kataloga lekcij, označenega z A, B, C, D.

¹⁴ Mišljena so zlasti pisma apostola Pavla.

Če pa je glede na sestavo krajev in zaradi drugih okoliščin ustrezna ali potrebna drugačna razdelitev, potem se lahko takšno razdelitev na predlog šolskega ravnatelja ali nadzornika z dovoljenjem šolske komisije določi tudi drugače.

7. *(Iz kakšnih knjig naj se poučuje.)*

Ker želimo, da se upošteva enovitost pouka, smo v ta namen o vseh učnih predmetih dali spisati ne samo za učence potrebne knjige in tabele, temveč tudi za učitelje potrebna navodila in jih predložili v metodni knjigi,¹⁵ iz katere bodo slednji lahko razbrali, kako naj ravnajo na vsakem področju svoje službe.

Te knjige, ki jih vsebuje spodaj pripet seznam E, si mora zagotoviti vse šolsko osebje glede na okoliščine v vsaki šoli; vsebini je treba natančno slediti in mladine naj se ne poučuje iz nobene druge kot iz predpisanih, a spretnejši učitelji se lahko, če želijo, poslužujejo tudi drugih knjig s podobno vsebino, da bi z njimi razširili svoje lastno znanje.

8. *(Kako naj se poučuje.)*

Vsak učitelj mora vse učence istega razreda poučevati skupaj, še posebej prav učiti skupno branje, pri čemer naj uporablja tabele in pri manjših stvareh metode črkovanja po predpisih. Na kratko, delati mora natančno tako, kot je obsežno opisano v metodni knjigi za izobraževanje učiteljev. Pri poučevanju ne sme samo uriti spomina in mladine prekomerno obremenjevati z učenjem na pamet, pač pa mora razvijati tudi razum učencev ter jim snov razlagati jasno in razumljivo.

9. *(Kako naj se uredijo razredi.)*

Učenci, ki se učijo istih predmetov, čeprav so različne starosti in spola, sodijo v isti razred, ki se lahko nadalje deli na skupine glede na sposobnost učencev, tako da se skupaj razvrščajo najboljši, povprečni in slabši. Vsako od teh skupin naj učitelj poučuje v skladu z njihovimi potrebami, kot je obširno opisano v učiteljem namenjenih navodilih v metodni knjigi.

V vsaki šoli naj bo torej toliko razredov, kot je učnih predmetov, pri čemer naj se vsak razred nadalje deli še vsaj trikrat.

10. *(Kdaj naj se v šolah začne pouk.)*

Čas dnevnega pouka ali učnih ur želimo zjutraj določiti od 8. do 11. ure pozimi, poleti pa vsaj na deželi od 7. do 10. ure; popoldne naj pouk poteka celo leto od 2. do 4. ure.

¹⁵ S tem izrazom je napovedan izid v poznem 18. stoletju referenčnega pedagoškega priročnika *Metodna knjiga za učitelje v nemških šolah v cesarsko-kraljevih dednih deželah* (*Methodenbuch für Lehrer der deutschen Schulen in den kaiserlich-königlichen Erbländen*, 1775) Johanna Ignaza von Felbigerja (1724–1788), glavnega snovalca šolske reforme Marije Terezije. Povzetek priročnika je izšel tudi v nemško-slovenski različici (*Sern ali vonusetek teh metodneh buvki*, 1777).

Kar zadeva šolsko leto,¹⁶ naj šole v mestih z zimskih poukom začnejo 3. novembra in končajo na soboto pred cvetno nedeljo, poletni pouk naj se začne na ponedeljek po prvi nedelji po veliki noči, zaključi pa na dan sv. Mihaela.

Na podežlju pa naj se zimski pouk začne 1. decembra in traja najmanj do konca marca. V tem času naj se poučujejo predvsem otroci od 9. do 13. leta, kajti večina od njih mora v ostalih mesecih največ pomagati staršem pri gospodarstvu,¹⁷ zaradi česar izven zgoraj naštetih mesecev ne morejo obiskovati pouka.

Poletna šola naj se tudi na podežlju začne na ponedeljek po prvi nedelji po veliki noči in konča na dan sv. Mihaela. V času žetve pa bo pouk za tri tedne odpadel. Otroci od 6. do dopolnjenega 9. leta morajo hoditi k poletnemu pouku, ker pozimi ne morejo biti prisotni zaradi težke poti in mrzlega vremena, saj je večina slabo oblečenih in niso zmožni prenašati ostrih vremenskih razmer. Kljub temu starši in skrbniki lahko pošiljajo mlajše otroke k zimskemu, starejše pa k poletnemu pouku, a v tem primeru si morajo učitelji za njihovo poučevanje izbrati posebno uro, kajti v nasprotnem primeru bi trpelo poučevanje ostalih otrok, ki v tem času redno hodijo k pouku.

11. (*Kdaj naj se zaključi poučevanje enega šolskega predmeta.*)

V času enega semestra morajo biti pravila enega šolskega predmeta v celoti pojasnjena, in sicer na tak način, da jih otroci lahko dobro razumejo. Če se v danem semestru nekateri učenci pri predmetu ne naučijo dovolj, kar je še posebej nujno pri pisanju, in ne dosegajo zahtevanih spretnosti, morajo enkrat ali tudi večkrat semester ponavljati. Kar zadeva druge učne predmete, se mora učitelj za poučevanje držati časa, predpisanega v katalogu lekcij, in se ravnati v skladu s tem predpisom.

12. (*Kdo je dolžen obiskovati šolski pouk.*)

Otroci obeh spolov, katerih starši ali skrbniki v mestih nočejo najeti domačega učitelja ali si ga ne morejo privoščiti, morajo vsi brez izjeme v šolo, in sicer takoj, ko vstopijo v 6. leto starosti; od takrat morajo obiskovati nemške šole, dokler se popolnoma ne naučijo vsega potrebnega za svoj prihodnji stan in za življenje: tega so bodo težko temeljito naučili pred 12. letom, če so pouk začeli v 6. letu ali kasneje; zato bi Mi radi videli, da bi starši otroke pustili v nemški šoli vsaj šest ali sedem let, po želji in potrebi tudi dlje. Če pa kdo pred 12. letom preide k študiju¹⁸ ali želi biti iz šole odpuščen, mora pri javnem izpitu dokazati in od šolskega nadzornika dobiti pisno potrdilo, da se je vsega potrebnega dobro naučil. V krajih, kjer priložnost dopušča dekliške šole, so jo deklice dolžne obiskovati, in če je možnost, naj se učijo šivanja, pletenja in ostalih spretnosti, primernih za

¹⁶ V izvirniku je uporabljen izraz *Schulkurs*. Gre za ciklično razdelitev šolskega leta na dva dela, tj. zimski in letni semester (polletje).

¹⁷ Mišljena je zlasti pomoč podeželskih otrok svojim staršem pri domačih (kmečkih) opravilih.

¹⁸ Izraz ne označuje študija na univerzi, temveč izobraževanje na srednješolski stopnji (npr. na gimnaziji).

njihov spol. Kjer deklških šol ni, morajo deklice obiskovati skupno šolo, vendar ne pomešane med fanti, temveč naj sedijo v ločenih klopeh, učile pa se bodo istih stvari kot fantje, kar je primerno za njihov spol.

13. (*Starši in skrbniki naj otroke nujno pošiljajo v šolo, za kar naj poskrbijo magistrati in gosposke.*)

Mi si resnično želimo, da Naša materinska skrb, ki jo gojimo za vzgojo in izobraževanje mladine zaradi njunega vpliva na splošno dobrobit, ne bi bila zaman zaradi malomarnosti staršev in skrbnikov: zato odredimo, da vsi starši ali skrbniki šoloobvezne otroke brez izjeme pošljejo v šolo ali poskrbijo za poučevanje doma. Zato magistratom in krajevnim gosposkam zapovedujemo, da malomarne starše ali skrbnike z vso odgovornostjo opominjajo k izrecnemu upoštevanju zapovedi ali jih po potrebi k temu tudi pripravijo.

Če bi kdo želel svoje otroke ali varovance poučevati doma, mu je to dovoljeno: a pri tem zapovedujemo, da po vzpostavitvi vsega potrebnega za izobraževanje zasebnih učiteljev v normalnih šolah tega poklica ne sme opravljati nihče, ki ni prejel ustreznega potrdila s strani normalne ali glavne šole, in sicer zaradi dokazovanja svoje usposobljenosti. V nasprotnem primeru naj se učitelju takoj odvzame učiteljsko službo in ga glede na okoliščine kaznuje.

14. (*Sirotna služba in druge službe naj ne ovirajo obiskovanja pouka.*)

Da otroci, ki služijo kot sirote, zaradi tega ne bi bili prikrajšani za pouk, naj gosposke otrok pred 13. letim starosti ne jemljejo k sirotni službi ali pa naj otrokom pred 13. letom dovolijo, da gredo k pouku v zimskem času.

Če pa bi drugi ljudje želeli takšnega otroka pred 13. letom vzeti v službo, so mu dolžni dopustiti obiskovati zimski pouk dopoldne ali popoldne, poleg tega naj, razen če jim znane okoliščine tega ne dopuščajo, šolniku tudi sami plačajo polovico šolnine za njegov pouk.

15. (*O ponavljalnih urah.*)

Mladina v mestih in na podeželju, ki je šolanje že končala, še posebej tista, ki se uči pri rokodelcih, naj poleti, če je le mogoče, popoldne po božji službi obiskuje po dve ponavljalni uri, ki naj jih vodi učitelj pod nadzorstvom župnika ali njegovega vikarja. Takšne učne ure naj obiskuje mladina do dopolnjenega 20. leta, pri čemer naj posluša berila in evangelij tistega dne ter se uri v branju, pisanju in računanju, potem pa naj se mladi potrudijo, da bodo naučeno ponovili in ohranili v spominu. Pri ponavljalnih urah je treba vaditi zlasti branje iz besedil šolskih knjig o zgodovini vere, o lepem vedenju in poštenosti, izbiri hišnega ali gospodarskega poklica. Tudi izpraševanje mladine o teh področjih naj se ne zanemari. K obiskovanju teh ponavljalnih ur želimo obvezati predvsem vajence v rokodelskih delavnicah, tako da nobeden od njih ne sme biti oproščen tega pouka, dokler od šolskega nadzornika ne prejme pisnega potrdila, da je po prejšnjem pouku iz verouka, branja, pisanja in računanja tudi od časa do časa marljivo obiskoval te ponavljalne ure.

16. *(Kako naj se vodijo katalogi o marljivosti in napredku pri učenju.)*

Da se lahko prepozna, ali vsi šoloobvezni otroci tudi res obiskujejo šolo ter ali je krivda za to, če se učenci niso ničesar naučili, pri učitelju ali v odsotnosti učencev, se mora za ta dvojni namen voditi več seznamov.

Seznam šoloobveznih otrok morajo v mestih pripraviti magistrati dvakrat letno, in sicer ob veliki noči in na dan sv. Mihaela. Seznam naj vključuje vse šoloobvezne otroke, namreč tiste, ki so vstopili v 6. leto starosti. Ta seznam naj takoj prenesejo učitelju, da bo videl, kateri otroci sodijo v njegovo šolo.

Na podežlju pa lahko učitelj sam, če zraven opravlja cerkveno službo, v krstnih knjigah najde starost domačih otrok in pripravi seznam šoloobveznih otrok, s pomočjo katerega lahko doseže, da so otroci ob predpisanem času v šoli, poleg tega pa se z njim lahko tudi sooči z izgovori staršev, ki pogosto želijo otroke odtegniti šoli.

Da bi seznam pravilno uporabljal, naj si vsak učitelj priskrbi zvezek in posamezne strani zvezka označi s črkami abecede ter za vsako črko pusti dovolj strani, nato pa naj otroke zabeleži po abecednem redu priimkov ali jih razporedi po lastni presoji. Zapisati mora tudi starost vsakega učenca in dan, ko je prvič šel v šolo ali prestopil v višji razred ali se pričel učiti nečesa novega. Poleg tega naj učitelj vsak mesec prepíše iz v nadaljevanju omenjenega kataloga marljivosti v ta zvezek tudi to, kako pogosto je učenec vsak mesec izostal iz šole. Končno naj na začetku ali na koncu tega abecednega seznama na poseben list zabeleži tudi to, kako pogosto je imel pouk in kaj je poučeval. Ta seznam lahko potem uporabi pri preizkusih znanja na različne načine, predvsem pa je koristen, da lahko iz njega dokaže malomarnost tistih učencev, ki pogosto manjkajo pri pouku.

Drugi seznam pa je katalog marljivosti po shemi F. Ta mora biti voden mesečno, in sicer se mora v njem vsakega prisotnega učenca zabeležiti vsak dan, tako zjutraj kot popoldne takoj po končani šolski molitvi. Zato mora učitelj takoj po koncu molitve prebrati imena vseh učencev iz kataloga in imena prisotnih zaznamovati s črtico, imena tistih, ki pridejo šele po branju seznama, pa zaznamovati s piko. Pri odsotnih naj prostor ostane brez oznake. Ker vodenje seznama služi za prepoznavanje marljivosti ali lenobe učencev, ga mora učitelj pravilno, zvesto in redno izpolnjevati. Če kateri od učiteljev iz prizanesljivosti ali malomarnosti seznama ne bo vodil, naj bo kaznovan. Naposled naj učitelj iz seznama pripravi izvleček po shemi G in ga osem dni po koncu pouka pošlje pristojnemu nadzorniku.

17. *(O navadnih nadzornikih, ki naj nadzorujejo stanje v šolah.)*

Da bi se pri opravljanju šolskih dolžnosti vsi držali navedenih pravil, naj se v vsakem kraju, kjer je šola, imenuje nadzornike, določene s strani oblasti, ki naj bodo šolski deželni komisiji v šolskih poročilih poimensko sporočeni. Pri normalnih in glavnih šolah nadzorniška funkcija pripada običajno ravnatelju: prav pa je, da nadzorništvo opravlja tudi eden od meščanov, ki je naklonjen šolstvu ter mu magistrat zaupa to nalogo, da vidi in beleži, ali vse zaukazano poteka po predpisih in učencem v prid, ali slednji vestno ali nevestno obiskujejo pouk in ali

se učitelj izkazuje za marljivega in primerne ali za lenega in neprimerne. Tak nadzor naj se ne izvaja ob vnaprej določenem času, temveč naj nadzornik pride nenapovedano, po svoji presoji.

V manjših mestih, v trgih in na podeželju naj šole nadzira krajevni župnik, gosposki uradnik ali sodni zapriseženec, v skrajnem primeru razumen mož, ki ga je določila srenja; kdor opravlja službo nadzornika, se mora ravhati po enakih navodilih, kakor je bilo določeno za iste nadzornike v mestih.

Naposled mora vsak nadzornik o stanju njemu v varstvo zaupane šole resnicoljubno napisati poročilo višjemu nadzorniku.

18. (O imenovanju višjih nadzornikov.)

Obenem morajo šolske komisije za višje nadzornike imenovati primerne može in vsakemu od njih nameniti določene okoliše, ki naj jih vsak višji nadzornik prepotuje, da lahko znotraj njih ustanovi šole, v že obstoječih šolah odkrije morebitne nepravilnosti in jih da popraviti ter izvede posebne preizkuse za učence ali to prepusti učiteljem, pri čemer naj jih nadzoruje. Naposled mora vsak nadzornik o stanju njemu v varstvo zaupane šole resnicoljubno napisati poročilo višjemu nadzorniku. Prej omenjeni krajevni nadzorniki morajo višjim nadzornikom predati poročila o stanju na šolah, ki so jim dodeljene, in sicer takoj po koncu trajanja pouka, tj. po veliki noči in po prazniku sv. Mihaela. Ta poročila naj višji nadzorniki nemudoma posredujejo deželnemu uradu, ki naj jih preda šolski komisiji, skupaj z izvlečkom iz tabel, prejetih z omenjenimi poročili nadzornikov, pri čemer naj o spodaj naštetih zadevah dodajo svoje opombe.

1. Kje in katere točke deželnega šolskega reda bodo obravnavali magistrati, gosposka in podložniki?

2. Katere ovire preprečujejo dober napredek šolstva?

3. Ali in kje ni bila izvedena nujna zidava ali popravilo šolskih stavb in ali šolski uslužbenci niso prejeli plačila?

4. Kaj bi lahko prispevalo k boljšemu delovanju šolstva?

5. Kateri župniki, vikarji, kateheti in šolniki se še posebej izkazujejo s svojo prizadevnostjo in vnemo za šolstvo ter so se izkazali vredni nagrade?

6. Kateri učitelji zanemarjajo svoje dolžnosti in se ne izboljšujejo ter bi morali biti kaznovani ali celo odstavljene?

19. (Kdaj in kako naj se povsod doseže izboljšanje šolstva.)

Normalne šole in tudi nekatere glavne šole zunaj Našega rezidenčnega mesta naj se, kjer je to mogoče, odprejo z začetkom prihodnjega leta in naj bodo ustanovljene skladno z določili tega šolskega reda, da se lahko začne izobraževanje mladine o najpomembnejših stvareh, tj. o tistih, ki so pod 5. točko zgoraj navedene pod prvima dvema glavnima predmetoma. Prav tako naj se začne izobraževanje učiteljev za mesta, trge in vasi v deželah, kakor hitro je mogoče. Snov, navedena pod 3. točko, se bo začela poučevati tako hitro, kot to dopuščajo zmožnosti učencev in druge okoliščine.

Vsi kandidati, ki se želijo zaposliti na prostih mestih, ki bodo nastala po ustanovitvi normalnih in glavnih šol, se morajo prej izobraziti v večšem opravljanju učiteljske službe na normalni šoli ali vsaj na najbližji glavni šoli; v zadnjem primeru morajo prej na normalni šoli opraviti izpit in ne smejo nastopiti svojega delovnega mesta, dokler od ravnatelja normalne šole ne dobijo potrdila o usposobljenosti, od šolske komisije pa dekreta o zaposlitvi. Pri tem sicer ostajajo pravice tistih, ki so doslej že imeli pravico imenovati osebe v šolsko službo, še naprej nedotaknjene, vendar morajo paziti na to, da komisijam predstavijo bodisi že usposobljene osebe za delo bodisi paziti in skrbeti za to, da se od njih imenovane osebe takega dela lahko priuči.

Potem ko bodo normalne in glavne šole urejene v skladu s predpisi, naj se v prvem polletju po tem že imenovani, a še ne po predpisih izobraženi učitelji iz mest in s podeželja podajo na normalne ali vsaj na eno od glavnih šol, da se poučijo o bistvenih stvareh, tj. o uporabi knjig, vodenju šolskih seznamov ali katalogov: kljub temu pa želimo učiteljem s podeželja, ki so preveč oddaljeni od glavnih šol, dopustiti, da ta pouk opravijo na kateri drugi šoli v najbližjem mestu, če taka šola že obstaja, da bodo ob začetku naslednjega šolskega leta to znanje že lahko uporabili, kar so tudi sicer od tedaj dolžni storiti in o čemer jih bodo nadzirali nadzorniki. S tem namenom morajo tudi nadzorniki v svojih poročilih natančno zabeležiti, katere šole so vzpostavili in tudi, v katerih glavnih ali drugih šolah so učitelji pripravniki delovali.

20. (*Kandidati za duhovniške službe in kandidati za redovnike morajo šolstvo poznati.*)

Ker je pomembno, da je duhovščina dobro seznanjena z izboljšanim šolstvom, še posebej zaradi njej pripadajočega verouka in nadzora na podeželskih šolah ter da bi se lahko držala vzpostavljene metode, zapovedujemo, da noben duhovnik ne sme biti v nobeni duhovniški službi, s katero je povezana skrb za duše, če nima potrdila od kateheta katerekoli normalne šole, da ima ustrezno znanje tako o učnih predmetih kot tudi o načinu poučevanja; obenem tudi velevalo, da v prihodnosti, ko bo šolstvo vzpostavljeno skladno z navodili, ne sme biti v duhovni red sprejet nihče, ki šolskega sistema ne pozna dovolj dobro in o tem redovnemu predstojniku ni prinesel potrdila, izdanega s strani normalne šole. Iz tega so izvzeti laiški bratje. Ker dobro razumemo sveto versko vnemo vseh škofov in ordinarijev ter nam dobro poznano hvalevredno skrb za širjenje boljše vzgoje, bodo tudi oni voljno sodelovali pri izpolnjevanju te Naše milostne zapovedi.

21. (*Šolniki ne smejo voditi gostiln.*)

Čeprav Mi šolnikom na podeželju dovolimo, da imajo poleg šolske službe tudi drug časten poklic, v kolikor ta ne krati njihove glavne dolžnosti, želimo glede vprašanja gostilničarstva izrecno določiti in zapovedati, da ne sme nihče, kdor je imenovan za šolsko službo in od tega dobiva prihodek, ob grožnji s kaznijo odstavitve od njegove šolske službe, opravljati poklica gostilničarja. Prav tako

ne moremo dovoliti, da bi šolniki pri cerkvenih praznikih in svatbah ali drugih priložnostih v gostilnah ali podobnih hišah muzicirali, kar v prihodnje prav tako prepovedujemo ob grožnji s kaznijo odstavitve.

Obenem tudi zapovedujemo, da župniki, ko so poklicani, da previdijo bolne, s seboj ne smejo več jemati šolnikov kot doslej, temveč naj za svoje spremstvo izberejo koga drugega.

22. (O šolskih izpitih in nagradah.)

Da bi lahko spoznali napredek učencev in vse, česar so se naučili, naj v vseh normalnih, glavnih in podeželskih šolah vsake pol leta potekajo izpiti iz vseh predmetov, ki se poučujejo, in sicer v mestih ob prisotnosti predstavnika magistrata, na podeželju pa ob prisotnosti župnika in gosposkega uradnika. Pri izpitih naj učenci pokažejo vse, česar so se naučili, zato naj bo prisotnost pri izpitih dovoljena vsem, ki želijo prisostvovati, poleg tega pa lahko učence izprašujejo, vendar le snov iz šolskih knjig.

Pri izpitih v mestih morajo nadzorniki tudi preučiti, ali imajo tisti, ki bodo prestopili v latinske šole in se želijo posvetiti znanostim, dovolj ustreznih talentov, pa tudi, ali njihovo premoženjsko stanje in druge okoliščine dopuščajo, da odidejo v višje šole.

Če se pri teh šolskih preizkusih ugotovi, da se leni učenci predpisanega niso naučili, jim lahko šolski nadzornik predpiše daljše obiskovanje šole, tudi po preseženi predpisani starosti za šolsko obveznost.

Kjer so na voljo skladi ali drugi prihodki, naj se na koncu najbolj zaslužnim učencem podeli nagrada, ki je njim in tudi drugim v spodbudo. Ta naj se izroči najprej tistim, ki so se v posameznih razredih največ naučili in to tudi pokazali, toda tudi tistim, ki so se najlepše vedli.

23. (O poročilih, ki jih je treba oddati o stanju šol.)

Nadzorniki v vsakem kraju naj ob veliki noči in dnevu sv. Mihaela višjega nadzornika obvestijo o stanju šol, ki so jim dodeljene, pa tudi o vsem, kar se tam godi. Vsakemu poročilu morajo priložiti izvleček v tabelah po shemi H.

Potem mora višji nadzornik iz vseh prispelih poročil njemu dodeljenega okrožja in po svojih lastnih opažanjih, napisanih ob šolskih nadzorih, sestaviti splošno tabelo po shemi H, ji priložiti vsa poročila nadzornikov in jih do prvega maja za zimski pouk in do prvega novembra za poletni pouk poslati deželnemu uradu.

24. (Vnema nadzornikov in drugih šolnikov bo upoštevana pri napredovanjih.)

Vsakdo mora zaupano službo opravljati tako, da vestno izpolnjuje z njo povezane dolžnosti. Mi kljub temu želimo tistim učiteljem in šolnikom, ki se posebej izkažejo s svojo marljivostjo in dobrim poučevanjem mladine, kar bodo izkazovali še naprej, podeliti boljše službe v šolstvu in ostala podobna boljša mesta ter jim dati prednost pred drugimi kandidati. Poleg tega šolnikom v mestih

dodeljujemo položaj takoj za uradniki z magistrata, na podeželju pa za sodnim osebjem, zaradi česar bodo imeli pravico sodelovati pri javnih slovesnostih. Duhovščina, ki se posebej izkaže pri katehezi in skrbi za šole, lahko pričakuje, da bomo to upoštevali pri podeljevanju duhovniških služb Našega patronata. Tega se ne želimo držati le pri podeljevanju od nas odvisnih služb, temveč tudi verjamemo, da bodo to upoštevali tudi vsi kleriški in posvetni predlagatelji¹⁹ duhovnih služb, torej spoštovali našo voljo in pripomogli k skupnemu dobremu.

Kot že sicer pričakujemo, da bodo vsi prepoznali to Našo materinsko skrb za vzpostavitev dobrih vzgojnih in učnih ustanov z ustrezno zahvalo, tako Našim nastavljenim uradom in gubernijem ukazujemo, da ta deželni šolski red dosledno uvedejo v deželah, takoj ko bo mogoče, in se po njem takoj in vedno ravnaajo, vsem duhovnim in posvetnim oblastem, magistratom in gospodstvom ter njihovim uradnikom, nič manj tudi šolskim učiteljem in vsem Našim zvestim podložnikom pa zapovedujemo, da se, kar se njih tiče, ubogljivo ravnaajo po določilih tega reda.

Dano v Našem deželnoknežjem glavnem mestu Ljubljani, 6. dan meseca decembra 1774.²⁰

Marija

Jožef grof von Auersperg, deželni glavar

Ex Consilio Caes. Regii Supremi
Capitaneatus Ducatus Carnioliae
Johann Paul von Fraidenegg

-
- 19 V izvirniku se uporablja izraz *Patron*. V takratnem času so imeli nekateri pripadniki cerkvene in posvetne gosposke (patroni) pravico do predlaganja ali imenovanja posameznih duhovnikov za službe, ki so jim prinašale zagotovljen dohodek. Tega izraza ne smemo zamenjevati s »patroni« v teološko-bogoslužnem smislu, tj. svetniškimi zavetniki določenega kraja ali župnije.
- 20 Splošni šolski red v slovenščino ni bil preveden leta 1774, temveč nekoliko kasneje. Najverjetnejša letnica dokončanja in objave prevoda je 1777. Takrat je na Dunaju izšel nemško-slovenski povzetek Felbigerjeve *Metodne knjige* (*Sern ali vonusetek teh metodneh buqvi*). Glavnino njegovega uvoda (na straneh 6–27) sestavljajo odlomki nemško-slovenskega besedila Splošnega šolskega reda. Slovenski prevod reda po drugi strani ni mogel iziti pred letom 1775: ob koncu besedila omenjeni Jožef Marija grof von Auersperg, brez katerega odobritve dvojezična različica ne bi dočakala uradne objave, je namreč položaj deželnega glavarja za Kranjsko zasedal med letoma 1775 in 1780.